

ne göndermeye çalışan II. Mehmet'ten söz etmişti.³ Bunun dışında Sir Richard Guylforde,⁴ Sir Richard Torkington ve Margery Kemp adlı bir kadın, hac ziyaretlerinin kısa da olsa birer dö-kümünü bırakmışlar, bunlar 19 ve 20. yüzyılda bulunup yayınlanmıştı.⁵ Genellikle bu hacılar Türklerin kendilerine yaptığı eziyetleri de gündeme getirmekle beraber, kadın hacı Margery Kemp, kendi soydaşları olan yol arkadaşlarının kötü muamelesi dışında çevreden kimsenin kendisine kötü muamele etmediğini yazmıştı. Genellikle Osmanlı kıyıları boyunca çizilen güzergahları nedeniyle fazlaca Türk ile karşılaşma şansı olmamıştı. Bu anılar içinde İstanbul ziyaretine cesaret eden bir Alman dışında başka bir ziyaret henüz bilinmemektedir.⁶ Hac ziyaretine giden bu kişiler içinde geri dönerken Türk giysilerine bürünmüş olanlar da yok değildi. Hazine Lordu (1452-54) ve deniz işlerinden sorumlu olarak görev yapan (1454) Worcester Dükü Robert Tiptoft, Robert Fleming ve Philip Wenworth ile birlikte Calixtus III'ün sarayına elçi olarak gönderilmiş, bunu fırsat bile-rek Kudüs'e hac ziyareti de yapmıştı. Lord Tiptoft, Türk giysileri ve başında bir türban ile İngiltere'ye dönmüş-tü.⁷

Mandeville Seyahatnamesi Orta ve Doğu Asya'da yaşayan Türklere oldukça yer vermişse de buradaki bilgilerin gerçekte Johannes Plano de Carpini, Guillaume de Ruberquis ve Odoricus'un seyahatnamelerinden alınmış olduğu sanılır. Dönemin pek çok edebi metninde aynı kaynaklardan alıntılara rastlanması, her üç seyahatnamenin de İngiltere'de 1550 yılları öncesi yaygın bir şekilde okunduğunu yansıtmaktadır.⁸ 1576'da John Frampton tarafından İngilizceye çevrilen Venedikli *Marko Polo'nun Seyahatleri*'nde de oldukça canlı sahnelerle anlattığı Asya Türkleri ile ilgili bilgiler de Rönesans İngilteresi'nde Türkler hakkında bir ilginin oluşması için oldukça önemli bir kaynak olmuştur.⁹ 16. yüzyıl başlarında gücünün en üst düzeyde olduğu Osmanlı İmparatorluğu, uzakta olan İngilizler için değilse de, tüm Avrupa devletleri için büyük bir korku ve tehdit unsuru olmuş, Katolik kilisesinin büyük bir nefretini kazanmış, aleyhte propagandalar ve yayınlar yapılmıştı. İtalya, bir Rönesans merkezi olarak İngiliz gençlerinin de eğitimlerini tamamladıkları bir yer idi. O yıllarda Türk tarihini yazanlar genellikle Venedikliler ve İtalyanlar olup, bunlar arasında Barletto, Minadai, Sabellico, Menavino, Sansovi-

Resim 2: Richard Knolles (1603) *The General Historie of The Turkes* kitabının isim sahifesi. British Library.

no, Cambini gibi tarihçiler vardı. Türk aleyhtarı tarih kitapları böylece İngiliz gençleri tarafından da okunmakta ve memleketlerine taşınmaktaydı. Ancak 16. yüzyıl ortalarında İngiliz bilginleri için, Türkler'in kudret ve şöhretin en yüksek seviyesine erişmelerinin sırlarını araştırmak daha cazip gelmiş ve Türklerin büyüklüğünün sebeplerini sorgulayan İngilizce ve başka dillerden çevrilmiş kitap ve risalelerde büyük artış ortaya çıkmıştı.¹⁰

Bunların ilki, seyyah Andrew Borde'un 1542'de neşrettiği *Introduction to Knowledge* adlı coğrafik ve etnolojik eserin Türkleri kısmen yeren, kısmen de öven bilgiler içeren kısmıdır. Bir diğeri ise Antoine Geuffroy'un 1543'te Fransızca olarak yayınladığı Türklerle ilgili eserin 1544'te Richard Grafton tarafından çevrilerek neşredilen "*The Order of the Great Turkes Courte of hys menne of warre and of all hys conquestes with the summe of Mabometes doctrynes*" adını taşıyan ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait bilgi içeren ilk İngilizce eserdir.¹¹ Peter Ashton ise Türklerin askeri teşkilatı ve disiplini üzerine önemli bir eser olan İtalyan tarihçi Paolo Giovio'nun kitabının *Short Treaties upon the Turkes' Chronicles* adı altında tercümesini yayınlamıştı. Bu eserde özellikle Beyazıt'ın Timur tarafından yenilmesini büyük bir coşku içinde anlatması, Türklerin gücüne olan hayranlık karşısında duydukları kin ve nefretin de açıkça belirtisi idi.¹²

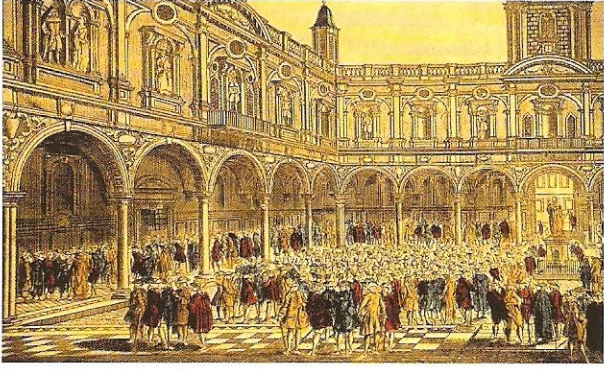
Bu eserler dışında o dönemin devlet görevlerinde önemli rolü olan kişilerin ve soyluların mektuplarında Büyük Türk'e atıfta bulunuluyordu. IV. Henry, Timur'a tüccarlarına serbest ticaret izni vermesinden dolayı teşekkür etmek ve Beyazıt'ı yenerek kazandığı zaferi kutlamak için bir mektup göndermiş,¹³ VII. Henry ise Papa'ya Türklere karşı savaşmaları için çağrıda bulunmuş, yapmaları gereken hazırlıklardan bahsetmişti. VIII.

Henry'nin mektupları arasında ise Macaristan Kralı'nın Sultan Süleyman'a karşı yardım isteği ile ilgili yazışmaları yer almıştı.¹⁴ Türklerin sınırlarını genişletme çabaları ve fetihleri sık sık bahsedilmekte idi. I. Elizabeth devrine ait neşredilen bazı mektuplarda da Büyük Türk'e ait haberler oldukça yaygındı. Örneğin, Lord Clinton'dan Sussex Dükü'ne yazılan 17 Haziran 1560 tarihli mektupta Nis'in Türkler tarafından fethi anlatılmıştı. Yine Sussex Düküne W. H. Honning'den yazılan mektupta Madena Dükü'nün oğlunun Türkler tarafından esir alınmasının yanı sıra Beyazıt'ın oğlu Cem Sultan'ın bu sa-

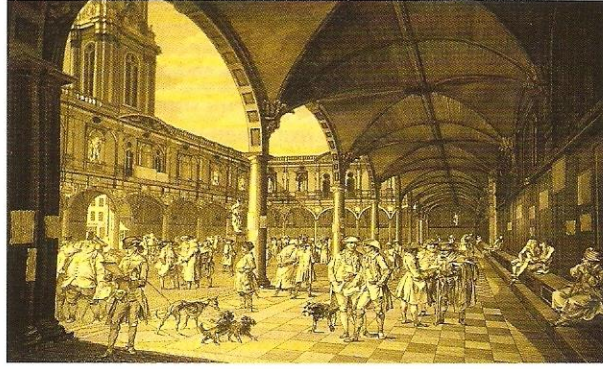

Resim 3: I. Mehmet'in portresi. Sir Paul Rycart (1687). *The Turkish History*, London, s. 159

Resim 4: Royal Exchange'de tüccarlar arasında renkli giysileri ile Türkler. Gravür, Guildhall Library, London.

Resim 5: Royal Exchange'de tüccarlar arasında renkli giysileri ile Türkler. Gravür, Guildhall Library, London.

vaşta esir alındığını, ancak Sultan'ın oğlunu sevmediğini yazmıştı. Ağustos 1570 tarihli Shrewsbury Kontesine Sussex Dükü'nün mektubunda Büyük Türk'ün Kıbrıs'ta Magosa ve Lefkoşa'ya yüz binden fazla bir ordu çıkardığı ve on iki bin askerin daha ilk hücumda şehit olması üzerine ordu komutanı Anadolu Beylerbeyi'ne savaşı kazanmazlarsa ülkeye dönüşlerinde kılıçtan geçirileceklerini bildirdiğini duyduklarını yazmıştı.¹⁵

İngilizlerin Türklerle olan ilgisi I. Elizabeth devrine kadar hemen hemen fazla olmamakla beraber, İngiliz edebiyatında ve özellikle saray eğlencelerinde bir Türk gibi davranmak veya giyinmek şeklinde yansımış, bunlar da kafalarında oluşan Türk imgesinin sosyal yaşama yansımaları olmuştur. Dönemin İngiliz sarayına ait kayıtları bu modadan çokça bahsetmektedir. Edebiyat metinleri içinde Türk imgesi ise genellikle Müslümanlar ve Saraceler (Araplar) olarak yansımakta, kafirler diye nitelendikleri Müslümanlarla savaşarak Hıristiyanlık uğruna ölme teması altında Türklerden sık sık bahsedilmekte idi. 13. yüzyıl İngiliz edebiyatının önemli metinlerinden olan *Song of Roland*'da Hıristiyan olmayanlar günahkar, Hıristiyanlar ise doğru yoldadır diye yapılan tanımlar¹⁶ Doğu dünyası ile görüşleri yansıtmakta idi. Sir Thomas Malory'nin yazdığı *La Mort D'Arthur*'da Romalılar ve Türklerle savaşmanın Hıristiyanlık uğruna yapılan kutsal savaş olduğu sıkça işlenmiş bir tema idi. Chaucer'in *Cantenbury Tales*'i de Türkler ve Haçlı Seferlerinden izlerle dolu olup¹⁷ özellikle Prologue kısmında şövalyenin Türk Sultanı ile işbirliği içinde diğer kafirlere karşı savaştığı¹⁸ yine "The Pardoner's Tale"de fetihleri ile ünlü Atilla'nın yaptığı pek çok evlilikten sonuncusunda düğünü esnasında sarhoşluğu ile düştüğü utanç verici haysiyetsiz halinden dolayı, gece uykusunda burun kanaması sonucu öldüğünü anlatması¹⁹ gibi konularla Türk Sultanları ve Hanlarına da hikayeler boyunca yer yer atıfta bulunulur.

İNGİLİZ PAZARINDA TÜRK ÜRÜNLERİ

Haç yolculukları yanı sıra, ticari ilişkilerin de henüz daha iki ülke arasında bir anlaşma yokken on altıncı yüzyılın başlarında yoğunlaşmaya başladığı bilinir. 1511'den 1534 yılına kadar Londra, Southampton ve

Bristol'den birçok büyük gemi Sicilya, Kandiye, Sakız, Kıbrıs, Şam Trablusu ve Beyrut arasında muazzam seferler yapıyorlardı. Hakluyt, bu gemilerin İngiltere'den Doğu'ya *kervise* denilen şayak, çuha, bez, "kardinal beyazı mermeri" (*statue cardinal whites*) diye anılan birtakım pamuklu kumaşlar getirip Osmanlı topraklarında sattıklarını, buralardan da İngiltere pazarlarında satmak üzere ipekliler, çeşit çeşit şaraplar, zeytin, susam yağı, pamuk, Türk halıları, biber ve tarçın gibi baharatlar götürdüklerini anlatır.²⁰ 14. yüzyıl sonunda yazıldığı sanılan *Sir Gawain and The Green Knight*'da sık sık yapılan ziyafetlerde kral Arthur'un oturduğu yüksekçe olan masa ve tahtın üstünün zengin Toulouse ve Türkistan halıları ile donatıldığından bahsedilmiş ve bunların o yıllarda zenginliğin her zaman satın alabileceği lüks eşyalar olduğu tüm metin boyunca sık sık tekrarlanmıştır.²¹ İngilizler, ticari faaliyetlerinde sadece İngiliz gemilerini kullanmıyorlar, Kandiye, Ragusa, Sicilya, Cenova, Venedik, İspanya, Portekiz gemilerinden de faydalanıyorlardı.²² İngilizlerin Akdeniz'e seyahatleri 1552 yılından itibaren ani bir duraksama göstermişti. Bunun nedeni çok fazla bilinmese de o yıllarda Avrupa'nın çok yöresinde olduğu gibi İngiltere'de de yaşanan ekonomik kriz ile ilgili olması ihtimalini İngiliz tarihçiler de onaylamaktadır.²³

Bu ticaretin Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi onayı ile yapılması ise 16. yüzyıl ortalarına dayanır. İlk kez 1553 senesi sonlarında, Kanuni Sultan Süleyman, İran'a sefer yapmak üzere Halep'te kışladığı sırada, İngiliz tüccarlarından Anthony Jenkinson'a bir ticaret izni vermişti. Sadece Jenkinson ve temsilcisine verilen bu özel izin, fevkalade hiç bir vergi ödemeksizin Türk limanlarında ticaret yapma imtiyazlarını tanımakta idi.²⁴ Jenkinson'un kendisine verilen bu imtiyazlı ticaret izninden ne derece faydalandığı bilinmez.²⁵ Ancak, bu yıllarda İngiliz gemilerinin Akdeniz kıyılarına geldiklerine ait herhangi bilgi günümüze gelmedi. Bunun nedeni kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı tarihçi bilginlere göre Türklerin Akdeniz üzerindeki hakimiyetine, bazılarına göre ise tamamı ile İngiliz ekonomisi ile ilgili nedenlere dayanmaktadır.²⁶

İngilizlerin Akdeniz'de yeniden görülmesi, Türklerin 1571'de İnebahtı Savaşı'ndaki yenilgiden sonradır.

Bu yıllara kadar, Doğu malları İngiltere'ye Venedik ve Ceneviz gemileriyle ulaşıyordu. Osmanlı hakimiyeti zayıflamakla beraber, Kıbrıs'ın fethi de Venediklileri zayıflatmış, uzak diyarlara deniz seferlerini sürdürmez duruma gelmişlerdi.²⁷ Böylece Orta Doğu deniz yolları İngilizlere açılmış ve daha büyük sayıda gemilerle Akdeniz'de ticaret başlamıştı.²⁸

İNGİLİZ OSMANLI İLİŞKİLERİNİN DİPLOMATİK DÜZEYDE BAŞLAMASI

Türklerin askeri alandaki başarıları ve efsanevi zenginliği, gittikçe artan yün kumaş üretimini pazarlama arzusunda olan İngilizler'e çekici gelmişti. 1575 yılında Edward Osborne ve Richard Staper adlı iki tüccar, Joseph Clements'i doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret yapma imkanlarını araştırmak üzere göndermişlerdi. Çok geçmeden Clements, III. Murad'dan Osborne'un temsilcisi William Harborne için de yol izni elde eder.²⁹ 1578 yılında yola çıkan Harborne, iki yıl sonra III. Murad'dan Venedik ve Fransızların engellemeye çalışmalarına karşın³⁰ ilk kapitülasyonları almayı başarır. Mayıs 1580'de yürürlüğe konan ve 1923'de Lozan Antlaşması ile yürürlükten kaldırılan bu kapitülasyonlar, 1569'da Fransızlara verilenler ile aynı idi.³¹ Bunun üzerine, Kraliçe Elizabeth de Osborne, Staper ve on meslektaşına Levant'e yedi yıllık ticaret imtiyazı verince, önceleri Turkey Company adı altında oluşan, daha sonra Levant Company diye isim değiştiren ve Türkiye'ye ticaret yapan tüccarların oluşturduğu ticari kuruluş meydana gelmişti. Yine William Harborne, kumpanyanın İstanbul'daki ilk temsilcisi, ayrıca Kraliçe'nin Osmanlı Sarayı'ndaki temsilcisi olarak atanmıştı.³² Tüccarların temsilcisi olarak 1583 yılında Susan gemisi ile gizlilik içinde yola çıkan ve İspanyolların saldırısına uğramaktan güçlüklerle kurtulan William Harborne,³³ son derece zengin hediyeler ile ilk kez Osmanlı Padişahı'nın huzuruna kabul edilmiş ve Kraliçe'den getirdiği itimadnamesini Padişah'a sunmuştu.³⁴ Bu hediyeler arasında 500 İngiliz Sterlinği değerinde, üzerinde av sahnesi, tarlada çalışan çiftçiler ve madencilerden oluşan bir taşra sahnesi olan, gümüşten yapılmış ve değerli taşlarla bezeli bir saat vardı. O günkü şartlarda teknoloji harikası sayılabilecek bu eserin pek çok hünerleri olup, saat başlarında tüm figürler otomatik olarak hareket etmekteydi. Bunun dışında gümüş ibrik ve leğen, altın varaklı tabaklar, kaseler, şişeler, içki kupaları gibi hediyeler yanında değişik cins av köpekleri ve işlemeli giysileri olan küçük köpekler de vardı.³⁵ Kraliçe'nin namesi ile bu hediyelerin sunulmasını takiben elde ettiği kapitülasyonlar sonucunda Osmanlı - İn-

giliz ilişkileri resmi olarak başlamış ve 20. yüzyıl başlarına kadar sürmüştü, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile sona ermişti.

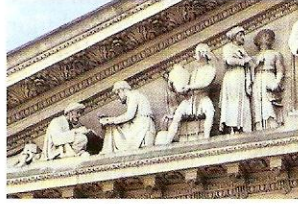
Bu ilişkilerin başlamasını sağlayan ve önceleri Turkey Company diye anılan Levant Company ise 244 yıl iki ülke ticaretinde etkin bir rol oynamıştı. Levant Company, sadece İngiltere'in ekonomisini yükseltmekle kalmamış, ülkenin kültür, sanat ve bilim alanlarına, coğrafya ve seyahatlere yol açmış, köleliğin kaldırılmasında etkin olmuş, uzak diyarlardaki insanlara da İngiliz medeniyetini tanıtmıştı.³⁶

William Harborne'dan sonra, her üç yılda bir yeni bir elçinin Osmanlı Sarayı'na atanması ve ahidnameleri yenilemek üzere Padişah'a ve üst düzey yöneticiler ile Valide Sultan'a son derece zengin hediyeler getirilmesi adet olmuştu. Bu hediye verme geleneği, idari alanlarda reformlar yapıp, eski gelenekleri yıkan II. Mahmut zamanına kadar süregelmişti.³⁷ II. Mahmut zamanından itibaren de İngiltere'den çeşitli vesilelerle daha çok nezaket icabı çeşitli hediyeler gönderilmeye başlandı. 1593 yılında çok değerli hediyelerle yeniden elçi gönderilip ve bu ahidname yenilenmiş, ancak hemen sonra Sultan III. Murat ölmüştü. Yerine tahta geçen III. Mehmet'in cülusunu kutlamak amacıyla gönderilecek elçi ve yeni bir hediye tüccarlara getireceği mali külfet üzerine uzun tartışmalardan sonra 1599 yılında gelebilmişti. Hector gemisi ile getirilip Padişah'a bu kez sunulan hediyeler diğer Avrupalı elçiler ve hükümdarlarını kıskandıracak denli zengindi.

Elçi Henry Lello tarafından sunulan bu hediyeler arasında bu kez son derece kıymetli bir orglu saat vardı. Bu saatin çizimi ve yapımcı ile ısmarlayan kişi arasında imzalanan kontrat iki buçuk asır sonra bulunmuş ve olağan üstü teknoloji harikası bir eser olarak 1877'de *Illustrated London News*'de yayınlanmış, daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda bunun III. Mehmet'e verilmek üzere Dallah adlı org ustası tarafından yapılan orglu saat olduğu anlaşılmıştı. Bu hediyeler sadece Padişah'a değil, Sadrazam'a, vezirlere, Valide Sultan'a ve daha birçok yüksek dereceli saray görevlilerine verilmişti. Bu kez Safiye Sultan'a da çok değerli bir hediye gelmişti. Son derece güzel bir araba ve çeşitli kumaşlarla hoş kokulu esanslar Safiye Sultan'ı çocukça sevindiren hediyeler olmuş,³⁸ bunun üzerine Kraliçe Elizabeth'e mektup yazıp, Ermeni Kira kadın vasıtası ile gayr-ı resmi bir şekilde ulaştırma çalışmıştı. Bu mektupların yerine ulaşıp ulaşmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Dr. Skilliter tarafından İngiliz ve Venedik arşivlerinde bulunup yayınlanan mektuplar Safiye Sultan'ın bu konudaki heyecanını bize

Resim 6: Royal Exchange Binası alınışından evrensel dünyaya ticareti betimleyen kabartma tüccarları detay: Türk tüccar figürü. Londra.

Resim 7: Royal Exchange Binası alınışından evrensel dünya ticaretini betimleyen kabartmadan detay: Türk tüccar figürü. Londra.

yansıtmaya yetmiştir.³⁹ Safiye Sultan'a 1593 yılında sunulan hediyeler, kraliçenin içinde bir portresi olan yakut ve elmas ile süslü bir mücevher, 3 büyük parça altın varaklı tabak, altın tel dokumalı 10 giysi, bir kutu içinde altın ve gümüş süslemeli cam şişe seti, 2 parça en iyi cins Hollanda kumaşı idi. Elçi Barton tarafından hediyelerin sunulmasını anlatan görgü tanığı Richard Wrag, çok geçmeden Safiye Sultan'ın hediyelerini almasından hemen sonra, elçiye kraliçe Elizabeth'in nasıl bir hediye hoşlanabileceğini sordurtması üzerine, Barton, Safiye Sultan'a kraliçenin İngiltere'de bulunmayan, ihtişamlı ve Kraliçe'ye yaşar bir Türk giysisinin çok makbule geçeceğini bildirmiş ve Safiye Sultan, altın işlemeli bir üst giysisi diye tanımlanan muhtemelen bir kaftan, gümüş işlemeli iç giysisi diye tanımlanan bir entari ile Türk tarzında işlemeli bir kemer ve itina ile yazılmış bir mektup göndermişti. Bu hediyeler M. Edward Bushell ve M. William Aldrige ile 30 Mart 1593'te karadan gönderilmiş, 10 Ağustos'ta Greenwich sarayına teslim edilmişti.⁴⁰

Genellikle her elçi değişiminde veya cülus kutlamalarında iki ülke dostluğunun devamı ve ticari imtiyazların yenilenmesi amacı ile elçi kabul törenlerinde özellikle Osmanlı padişahları ve devlet görevlilerine hediyeler sunulmuş, bu törenler dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı Sarayı'nı gözlemlemeleri mümkün olmuş ve gizem dolu Osmanlı Sarayı'na ait renkli anıların yayını İngiltere'de çoğalmıştı. Hector gemisi ile getirilen bu orglu saatini sunan Barton'un yazışmaları yanında orglu saat yapımcısı Dallam'ın yazdığı anıları, bu kabul töreninin ihtişamını bugüne taşıyan bir döküman olmuş, ancak el yazması olarak hazırlanan bu seyahatname, her nedense Hakluyt ve Purchas'ın seyahatname dizininde yer almamıştı. 1848 yılında şans eseri British Museum tarafından satın alınmış ve Theodore Bent tarafından 1670 yılında elçilik rahibi olarak görev yapan Dr. Covel'in anıları ile birlikte bir cilt halinde 1893 yılında yayınlanmıştı.⁴¹ Üç yüz yıl sonra yapılan bu yayın ve bunun gibi daha birçokları batılılaşma yolunda büyük bir yol katetmiş olan Osmanlı sarayının gizemine olan ilginin de bir göstergesi idi.

İngilizlerin ticari amaçla başlattığı bu ilişkiler 18. yüzyıl sonlarına kadar giderek artan bir dostluk şeklinde sürer. Bu ilişkiler çerçevesinde İngiliz elçileri zaman zaman sürtüşmelere de girmiş ve kısa aralıklarla duraksama göstermişse de, genellikle iyi ilişkiler içinde devam etmişti. Özellikle 18. yüzyıl sonlarına kadar İngiliz elçileri Saray'a yakın olmak için yoğun çaba harcamışlar, hatta Padişah'ın savaş seferlerine dahi katılmış, anılarını ülkelerine aktarmışlardı.

Elçi Barton'un 1596'da Macaristan seferine katılması olayı hem kendisi tarafından ülkesine nakledilmiş, hem de bu sefer sırasında dostluk kurduğu ve 1607 yılında İngiltere'ye giden Mustafa Bey tarafından İngiltere ziyaretinde görüştüğü kişilere nakledilmişti. Aynı olayı Selaniki de anlatmıştı.⁴² Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun başka ülkelerle olan ilişkilerinde de zaman zaman aracı rolünü oynayan elçiler de olmuştu. 1699'da Osmanlı-Avustruya arasında imzalanan Karlofça antlaşmasında aracılık görevini yapan İngiliz elçisi Paget'in girişimleri,⁴³ 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda ise ticari ilişkiler yanında, İngilizler, özellikle Hindistan ile olan bağlantılarından dolayı Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak amacı ile politik alanlarda da zaman zaman Osmanlılarla işbirliği yapmaları, iki ülke ile ilgili sosyal ilişkileri de artıran olaylardı.

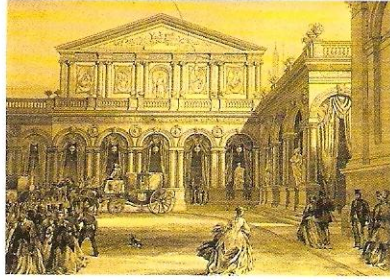
Bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'a İmparator Napolyon liderliğinde 1799'da Fransızların bir sefer düzenlemesi ve burayı ele geçirme girişimleri, İngiliz-Osmanlı müttefikinin kurulması ile sonuçlanır. Amiral Nelson yönetimindeki İngiliz donanması Fransız donanmasını Ebu-Kır'da yakarak yenilgiye uğrattır. Ancak, bu dostluğun bedeli Osmanlı İmparatorluğu için ağır olur.

Önce Fransızların, hemen sonra da İngilizlerin dikkatini çeken Mısır anıtları Ejiptoloji biliminin Avrupa'da gelişmesine neden olurken bugün British Museum ve Louvre Müzesi'nin en zengin koleksiyonları arasında olan Mısır eserleri Avrupa'ya taşınır. Bunu diğer arkeolojik eserler izler ve adeta Osmanlı toprakları arkeolojik araştırma yapmak için gelen bilinçli veya bilinçsiz kişilerce 19. yüzyılın sonuna kadar talan edilir. Yine Kırım Savaşı sırasında, İngilizler Türklerle yanyana Ruslara karşı çarpışmışlar, zaferler elde etmişlerdi.⁴⁴

Ancak 1878 yılında Rus antlaşmaları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu İngilizlere karşı en ağır bedeli ödemek zorunda kalmış ve Kıbrıs adasını Britanya Krallığı'na kiralamak suretiyle adadaki idari haklarını İngilizlere devretmiş, adada yaşayan Türkler ise bu idareye boyun eğmek zorunda kalmışlar, günümüzdeki Kıbrıs probleminin de başlamasına neden olmuştu.

OSMANLI İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ SÜRECİNDE İNGİLTERE'DE TÜRK İMGESİ

III. Murat'tan ticaret yapma iznini elde eden William Hareborne ile I. Elizabeth'e gönderdiği mektuba karşılık I. Elizabeth Sultan'a yazdığı mektupta Do-

Resim 8: Sultan Abdülaziz'in resimleri ile süslenen Londra Guildhall Library.

Resim 9: 1851'de açılan Uluslararası Sanat ve Sanayi Sergisinde Türk pavyonu.

ğu'nun en büyük, en ihtişamlı ve yenilmez İmparatoru diye hitap etmekte idi.⁴⁵ Ancak I. Elizabeth'in Osmanlı Padişahı ile iyi ilişkilere girmesi bazı çevrelerce, o dönemin mektuplarından öğrenilebildiği kadar, Katolik Avrupa'ya karşı İngilizlerin Türklerle birleşmesi olarak nitelenmişti.⁴⁶ I. Elizabeth'den sonra tahta geçen I. James de Avrupa'daki dindaşlarının duygularına kapılıp Türkler hakkında iyi duygular beslememişti. Turkey Company'nin ahidnameyi yenilemek için Osmanlı Sultanına göndermesini istedikleri mektubu "tüccarların hatırı olsun diye bir Hıristiyan prensine yakışmayacak bir davranışta bulunmak" istemediği gerekçesi ile de imzalamamak için direnmiş, ama sonunda imzalamıştı.⁴⁷

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi aynı yıllardaki İngiliz yazınında hala daha Türklere ve Müslümanlara karşı büyük bir kin ve nefret duygusu beslendiği de edebiyat metinlerinden de izlenmektedir. Jeremy Taylor *Holy Land* adlı eserinde insanlığın çektiği acıları anlatırken, her gün doğal afetlerle sayısız acı yaşayan insanların çoğunun kafir, Yahudi veya Türk olduğu, Tanrı'nın büyük bir mutlulukla insanlığın hemen hemen yarısının epileptik, hasta ruhlu bir adamın yaydığı dine inanmasına müsaade ettiği, bunları Hıristiyanların önüne düşman olarak çıkardığı, insanlığın sadece İsa tarafından kurtarılabilceği gibi düşünceler belirtmiştir.⁴⁸ Yine William Congreve'in Rokoko eğlencelerini yansıtan riskli aşkların söz konusu olduğu *The Way of the World* adlı oyunda Türklerden ve Müslümanlardan alay edercesine "Sakın Türklere gitme!" sözleri ile başlayıp, Türklerin kafir olduğu, üzüme inanmadığı, şarap içmediği, eğlenmeyi bilmediği ve kahve ve çayla vakit geçirdikleri gibi alaysı sözlerle bahsedilmiş, hatta bu konuda kısa bir de şarkı söyleyerek, Türkler hakkında görüş belirtilmiştir.⁴⁹ Jonathan Swift de *Against Abolishing Christianity in England* adlı atheist düşünceler ile ilgili yazısında kiliseyi ve Hıristiyanlığı terkederlerse müttefikleri olan Avrupalıların kendilerine karşı geleceği, sürekli İranlılarla savaşan Türklere bereberliğe girmenin gerekeceği, ancak kendilerinden daha fazla dindar olan Türklerle birleşmenin de pek fazla bir işe yarayacağı üzerinde durmaktadır.⁵⁰

TÜRKLER İLE İLGİLİ YAYINLAR

İngilizlerin Osmanlılarla diplomatik ilişkilerinin başlamasına neden olan ticari amaçlı ilişkilere ait bilgilerin yanı sıra İngiliz ticaret gemilerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli liman kentlerine yaptıkları seferle-

ri 16. yüzyılın son çeyreğinde yayınlanan kaynaklarda izlemek mümkündür. İngiliz ulusunun seyahatleri, denizciliği, serüvenleri ve buluşları hakkında önemli bir eser yayınlayan tarihçi Sir Richard Hakluyt, 16. yüzyılda İngilizlerin Doğu'ya gerçekleştirdikleri seyahatlere de yer verir. İlk cildi 1599 yılında yayınlanan ve bir seyahatname antolojisi niteliğinde olan bu kitabında⁵¹ 1575 yılından sonra ticari imtiyaz girişimleri ile yapılan seyahatler yanı sıra, 15. yüzyıla kadar giden daha önceki seyahat metinlerine de yer verilmiştir. Bunlar arasında başlıca John Lock'un 1553'te, Roger Bodenham'ın 1551'de, John Newberry'nin 1579'da, John Fox'un 1577'deki seyahatleri yer almıştır.

Resim 10: Merceris Company kuruluşunda Türk kafası denilen yerde çalışan ve Türk kafası simgesi kullanan bir tüccarın kart viziti. Guildhall Library, Londra.

Dezik 11: Aaron Hill'in yazdığı Zara adlı oyunun kitabındaki Türk figürleri. The British Drama, London, Vol. V.

Hakluyt'tan önce tek olarak yayınlanan kitaplar da vardı. Thomas Sanderson 1586'da seyahatlerini yayınlamış, Antoine Geuffroy'un 1542'de yayınladığı seyahatleri 1569-70 yıllarında, Nicolas de Nicolay'ın 1551'de yayınlanan Türk yaşamı ve giysilerini anlatan kitabı 1585 yılında İngilizce'ye çevrilmişti.⁵² Hakluyt'un yayınladığı seyahatname antolojileri gibi eserler daha sonra da devam etmiş, 1625 yılında bu kez *Purchas His Pilgrimes*⁵³ (Purchas'ın Hacıları) yayınlanmış, bunların arasında yer alan Sandys'in seyahatleri, Master Roberts Withers'in *The Grand Signiors's Seraglio* adlı eseri ve John Sanderson'un seyahatleri de yer almıştı. Fynes Moryson, kardeşi ile Kudüs ve İstanbul'a yaptığı seyahati de içeren 12 ülkeye yaptığı gezi anılarını anlatan üç bölümlü *Moryson's Itinerary* isimli kitabını 1617 yılında yayınlamıştı. 1600 yılında yayınlanan *The Mahometan Turkish History*'de Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini ve Padişahlarını ele almıştı. 1603 yılında Richard Knolls'un yayınladığı *The Generall Historie of the Turk* ise modern anlamda yazılan ilk tarih kitabı idi.⁵⁴

Hac ziyaretleri dışında elçilik görevlilerinin de İngiltere'ye geri dönüşlerinde anılarını veya Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili öğrendikleri bilgileri kitap olarak yayınlamaları adeta bir gelenek haline gelmişti. 1636'da yayınlanan Sir Henry Blount'un *A Voyage into the Levant*, adlı eserinde elçi kabul törenleri, saray ve devlet teşkilatı hakkında izlenimleri anlatılmıştı.

Bunun dışında daha derinlemesine tarih kitapları da yayınlayanlar vardı. Sir Paul Rycaut, önce elçi Lord Wichehelsea'nin sekreterliğini yapmış, daha sonra ise İzmir'de konsolos olarak çalışmıştı. İngiltere'ye dönüşünde *The Present State of the Turkish Empire* adlı kitabı yayınlamıştı. Bu kitabın ilk baskısının büyük Londra yangınında yok olduğu, o dönemdeki olayları şifreli harflerle günlü-

güne yazan Sir Samuel Pypse'den öğrenilmektedir.⁵⁵ 1661 yılında yayınlanan Lord Heanage'in 11 sayfalık küçük boydaki kitabı⁵⁶ da özellikle elçi kabul töreninin ihtişamını anlatan bir eserdir. R.D. imzalı *Historical and Political Observations Upon the Present State of Turkey*⁵⁷ adlı bir kitapta sadece politik konular ele alınmamış, sanat, kültür, mimarlık ve yemek kültürü konularına da yer verilmişti. İsimsiz olarak Aaron Hill tarafından ilk baskısı 1609 yayınlanan *History of the Ottoman Empire*⁵⁸ adlı kitapta da Türklerin tarihi yanısıra, padişahları, sanatı, edebiyat ve müziği, gelenek ve göreneklere gibi konular anlatılmış, çok sayıda gravür ile anlatılan konular canlandırılmıştı. Hill, kitabında zaman zaman İngilizlerin Osmanlı topraklarında bilgisizlikleri nedeniyle düşükleri komik durumları da aktarmaktan geri kalmamış, özellikle cinsellikle ilgili konuları da abartarak anlatmıştı. 1743 baskısındaki gravürler arasında Mısır'da bir mastaba kazısı, antik eser talanının başlangıcına bir örnekti. Böylece Osmanlı imgesi İngiltere'de sürekli olarak canlılığını sürdürmüştü.

LONDRA'YA GELEN OSMANLILAR

Bu yayınlar ve 16. yüzyıl boyunca ticari girişimleri başlatmak amacı ile Osmanlı eyaletlerine İngilizlerin yaptıkları geziler dışında belki Londra halkı için heyecan yaratan olay, zaman zaman İngiltere'ye gelen elçi kabileleri idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'ye temsilcilerini göndermeleri de aynı yıllarda başlar. 1580 yılına ait I. Elizabeth tarafından Sultan III. Murad'a yazılan mektupta Padişah adına bazı gerekli levazım alımı için İngiltere'ye gelen Gabriel Defrens'ten bahsedilmekte idi. Kral, ülke-lerinde bu kişiye karşı herhangi bir yanlış davranışta bulunulmaması için her türlü korumayı ve harcamalarını karşılamayı taahhüt etmişti.⁵⁹ Gabriel, gerçekte bir Osmanlı değil ancak Fransız veya Hollandalı bir haberci olması muhtemeldi. Uzunçarşılı'nın neşrettiği Osmanlı belgelerinde İngiltere'ye gönderildiği bahsedilen Garabet, Nikola ve Ahmed adındaki kişilerden Garabet olmalıydı. Gabriel ile Kraliçe'ye hitaben bir de name yollanmıştı.⁶⁰ Ahmet ve Nikola için yol izni çıkartılmasına karşın, İngiltere'ye gidip gitmediği kesin olarak bilinmemekte, Gabriel'in ise bir ay Londra'da kalmış olduğu Londra'da görevli İspanyol elçisi Medoza tarafından kralına yazdığı rapordan bilinmektedir.⁶¹ Kralın mektubu ise İngiltere halkı arasında bir Osmanlı tebaasına karşı bir nefret duygusunun varlığı, herhangi bir saldırı olasılığının büyük olduğunu anımsatmaktadır. Ancak bu seyahat ile ilgili bir bilgi henüz ortaya çıkmadı.

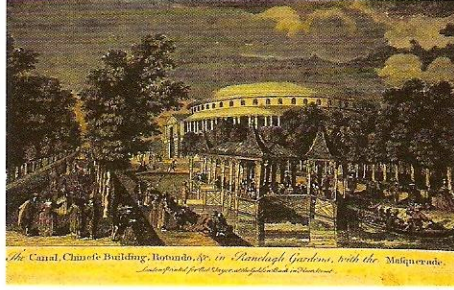
Bunlar içinde Londralılara gerçek bir Türk ve Türk giysilerini görme fırsatını veren nadir olaylardan biri Pa-

dışah adına Fransa ve İngiltere'ye seyahat eden ve her iki ülkede de uzun süre huzura çıkmak için bekleyen Mustafa Bey idi. Lord Burgley tarafından yazılan Salı Ağustos 1607 tarihli bir mektupta, Londra'da Kral I. James ile görüşmek üzere gelen ve huzura kabul edilmek için aylarca bekleyen Mustafa Bey ve beraberindeki heyet anlatılmıştı. Şüphesiz Mustafa Bey'in uzun süren bu ziyareti Londra'da Türk giysilerini ve davranışlarını daha çok insanın görmesini sağlamıştı.

Burgley, Mustafa Bey'i oldukça güzel görünüşlü cesur ruhlu, girişken, neşeli ve yardımsever bir kişi olarak tanımlamaktadır. Mustafa Bey, kendini ziyaret eden herkesi eğlendirmiş, onlara Türk geleneklerini sergilemiş, kendisi de İngiliz geleneklerinin bazılarını uyum sağlamıştı. Turkey Company yöneticisi Sir. Thomas Low'un yemek davetinde rahatlıkla yüksek sandalyede oturarak yemek yemiş, kralın sağlığına kadehini kaldırmıştı. Mustafa Bey, Türk esirlerinin serbest bırakılması amacı ile önce Fransa'yı ziyaret etmiş, beraberinde 80 Fransız esiri getirip serbest bırakmış, buna karşılık Türk esirlerinin serbest bırakılmasını istemek amacı ile Kral'ın huzuruna çıkmak için aylarca beklemiş, kendisine bu konuda randevu ayarlayacağını söz veren kişi tarafından atlatıldığını anlaması üzerine Kral'a kendi bir mektup göndermiş ve görüşme konusunda ısrarlı olmuştu. Buradan Dover'e gelebilmek amacı ile Sir George Carew'den yol izin almış, Sir Thomas Waller'den de ziyareti sırasında ödenek ayarlamıştı.

Mustafa Bey Londra'ya ma-iyetinde bir kaç düzine Türk ile gelmişti. Ancak bunlardan sadece üçü itinalı, güzel Türk giysileri giymekte olup, diğerleri ise eski pabuçlar, kötü görünüşlü giysiler içinde idiler. Mustafa Bey ise beraberinde getirdiği çok sayıda değişik zengin işlemeli kaftanları ve türbanlarını değiştirerek giymekte ve çevresine sergilemekte idi. Beraberinde ise gerektiği yerlere hediye olarak vermek üzere 21 parça altın ve gümüş işlemeli kumaş getirmişti. Ancak, burada da Mustafa Bey, Fransız kralının yaptığı gibi İngiliz kralı I. James tarafından kabul edilmek üzere beklemekten sabrı taşmıştı. Kral Salisbury'e geldiğinde ancak onu huzuruna kabul edebilecekti.⁶²

Mustafa Bey dışında Londra'ya özellikle Padişahların tahta çıkışını haber vermek üzere zaman zaman İngiltere'ye elçi heyetleri gönderilmişti. 1619 yılında Sultan Osman'ın tahta çıkışını haber vermek üzere Hüseyin Çavuş, 1640 yılında I. İbrahim adında ismi bilinmeyen bir çavuş, 1687 yılında Sultan III. Süleyman'ın tahta çıkışına bildirmek üzere giden Ahmet Ağa bunlardan bazılarıdır.⁶³ İngiliz sarayında zaman zaman Türk hizmetkarların da çalıştırılmış olabileceği sanılır. Kensington Sarayı merdivenleri üstünde betimlenen Türk giysili bir Polonyalı ve iki Türk sahnesinde betimlenen kişilerin I.

Resim 12: Ranelagh Gardens'da kıyafet balosunda Türk giysili İngilizler. 18. yy. ortaları. Guildhall Library Londra.

George'un sarayında çalıştırdığı Mustafa ve Muhammed adlı iki Türk hizmetkar olduğu sanılır.⁶⁴

17 ve 18. yüzyıllarda İngiltere'ye gelen elçiler olmakla beraber, ikamet eden elçi olmamıştı. Londra anıları içinde de henüz başka bir Türk ziyaretine ait kayda rastlanmamıştır. Şubat 1795'te Londra'ya gelen Türk elçisi Yusuf Agah Efendi'nin kabul töreni de, İstanbul'daki elçi kabilelerinin ziyaretleri gibi büyük bir törenle gerçekleşmiş, Londra sokaklarında Türk elçisini görmek için insanlar yollara dizilmişti. St. James Sarayı'nın çevresinde elçi ve kafilesi kalabalıktan ilerleyememiş, güç anlar yaşanmıştı.⁶⁵ *Gentlemen's Magazine*, elçinin kabul törenini renkli bir tablo çizerek anlatmış, elçinin arabasında saraya giderken gösteren bir resmini dahi yayınlamıştı.⁶⁶ Bugün bir nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde (Envt. 434), renkli bir nüshası ise Londra'da Hampton Court'taki galerilerden birinde asılı olan gravürde bu kabul töreni betimlenmiştir. İlk daimi Türk elçisi olarak Yusuf Agah Efendi ve maiyetindekiler Gilrey ve Cruikshank adlı karikatür ustalarının bile konusu olmuştu. Gilrey'in karikatüründe elçi oldukça abartılı, erotik bir temada yansıtılmıştı. Elinde tuttuğu çok büyük, tomar halindeki itimadnamesi, ereksiyon halindeki bir cinsel organ izlenimini vermiş, kral şaşkınlık ile baktarken, bir eli ağzında tırnaklarını kemirmekte, diğer eli ile de yanda tahtında oturan kraliçenin bacaklarını tutmaktaydı. Kraliçe ise utanç içinde yelpazesi ile yüzünü yarı kapatmış, ama gizlice izlemeye devam etmekteydi. Törende bulunan başbakan ve diğer görevliler şaşkınlıkları yanında eğlenerek olayı takip etmekte, kraliçenin nedimleri ise tahtın arkasındaki paravandan şaşkınlıkla izlemekte idiler. Çıplak minik bir maymun ise korku içinde kralın dizlerine kapanmıştı.

Kabulde elçi ile birlikte gelen diğer sefaret görevlileri de renkli giysiler içinde betimlenmişti.⁶⁷ Gilrey bu kabul törenini 23 Aralık 1793 olarak tarihlemişti. Elçi heyetinin kabulü konusunda Yusuf Agah Efendi'nin anıları izlendiğinde ise kral ve kraliçenin kabullerinin ayrı ayrı olduğu anlatılmış,⁶⁸ bu karikatürün tam bir fantazi olduğu anlaşılmaktadır.

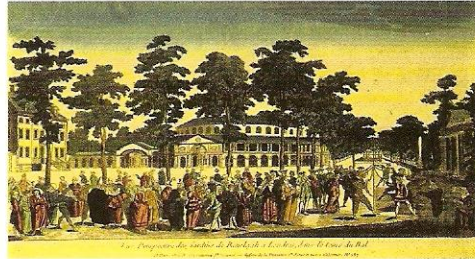
Bu tarihten sonra artık Londra'da Türkleri görmek olağan bir olaydı. Özellikle İran elçisi ile birlikte tiyatroya giden elçi Sadri Efendi'nin⁶⁹ Covent Garden'daki tiyatrolarda Türk tarzında hazırlanmış bir locada bağdaş kurarak tiyatro veya opera izlemesini gösteren birkaç gravür, ayrıca Türk giysileri ile katıldığı davette etrafındaki kadınların hayret dolu bakışlarını yansıtan Cruikshank'ın karikatürü elçilerin saray davetlerine ve sosyal olaylara katılmalarını yansıtmaktadır.⁷⁰ İlk kez Mirza Bey ile tiyatroya giden elçi Sadri Efendi'nin gördüğü oyun Rus ve Türkler arasındaki savaşı anlatan bir bale idi. Oyundaki Türk komutanı ülkesini Ruslara para kar-

şılığını satmak istiyordu.⁷¹ Sultan Abdülaziz'in Londra seyahati ise yeniden Türk imgesinin İngiliz halkının gözünde büyümesine neden olmuştu. Bu ziyaret sırasında yapılan tüm törenlerde ve verilen tüm davetlerde binaların üstü Sultan Aziz'in portreleri ile Osmanlı bayrakları ve armaları ile süslenmişti. Bunlardan en ihtişamlısı Guildhall'daki kabul töreni olmuştu.

İngiltere'de özellikle Türklerin görüldüğü yer Londra borsa binası idi. Royal Exchange binası Londra'da tüm uluslararası ticaretin yer aldığı yerd. Burayı betimleyen 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl gravürlerinde⁷² Türk giysili tüccarlar, o yıllarda İngiliz tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'nda dolaştığı gibi Osmanlı tüccarlarının da İngiltere'ye gittiğini yansıtmaktadır. 26 Kasım 1712-1713 tarihli bir gümrük kaydı İzmir tüccarlarından Hacı Osman⁷³ ve 4 Ağustos 1715 tarihli bir başka kayıta ise Halchadura Perkiz ve Zahachary Gregory⁷⁴ isimleri Osmanlı tüccarlarının Türk, Ermeni ve Rumlardan oluştuğunu göstermektedir.

İNGİLİZ EDEBİYATI VE SANATINDA TÜRK İMGESİ

Ortaçağ ve Rönesans dönemi resimlerinde Türk imgesi özellikle dini resimlerde, Bedford Hours gibi minyatürlü el yazmalarında İsa'nın doğumunu kutsamaya

Resim 13: Ranelagh Gardens'da kralın 25. dönüm yılı dolayısıyla yapılan kıyafet balosunda Türk giysili İngilizler. 18. yy. ortaları. Guildhall Library, Londra.

gelen üç doğulu kral figürlerinde kullanılan Türk giysili krallar ile özellikle duvar halılarında işlenen Kraliçe Bethsheba konusunda yer almıştır. Bunun yanı sıra, 1613 yılında Hampton Court sarayını gören Alman gezgin Dük John Ernest, burada tüm Türk Padişahlarının yarım boy portreleri ile güzel bir Türk kadının resminin asılı olduğunu izlediğini anlatmıştır.⁷⁵

Türk imgesini görsel olarak sunan ilk eserlerin başlıcaları Türklere ait özellikle giyim kuşamı yansıtan Nichols de Nicolay'ın seyahatnamesi ve John White adlı bir İngilizin bu seyahatnamelerden esinlenerek yaptığı desenler yanında Padişahların portrelerini gösteren Knolls'un tarih kitabındaki portrelerdir. Bu resimlerde görülen LJ monogramı Laurence Johnson'a aitti. Johnson'un bu portreleri İtalyan gravür ressamı Pietro Bartelli ile benzerlik göstermektedir. Ancak, Johnson'un bu gravürleri T. de Bry ve Biossard'dan aldığı sanılmaktadır.⁷⁶ Bu yıllardan sonra gravürlü seyahatnameler de çoğalmış, Osmanlı Padişahları yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yörelerini de yansıtan resimler bu seyahatnameleri süslemişti. George Sandys'in 1615 yılında yayınlanan seyahatnamesinde garip, ama hoş gravürleri, Peter Mundy'nin seyahatnamesindeki çizimler, William Lithgow'un türbanlı Türk giysisi ile kendisinin de betimlendiği resimleri ve Henry Maundrell'in 1703'de yayınlanan *A Journey from Aleppo to*

Jerusalem adlı seyahatnamesindeki gayet muntazam çizimlerle yapılmış resimleri bunlardan sadece birkaçıdır.

16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında bu ilişkiler halk arasında da Türklere ait bir imgenin oluşmasına neden olmuştu. Bunkdaki en büyük etkenlerden biri daha alt tabaka insan kitlesine dahi hitap edebilecek tiyatro veya müzikli operalar idi. Christopher Marlow'un 1587'de sahnelendiği *Tamburlaine* oyunu, 1594-95'te sahnelenen *The Mehmet*, 1594-95'te Peele tarafından yazılıp sahnelenen *The Turkish Mahomet, Irene, Courageious Turk or Amurath*, Lodowick Carlell'in *The Famous Tragedy of Osmond the Great Turk* (1637-1642), Thomas Kyd'in *Soliman and Persida* (1592), *Roxalene and Mustafa*,⁷⁷ Thomas Goffe'un yazdığı *The Raging Turk or Bajazet the 2nd*,⁷⁸ 1666'da Roger Boyle'un yazdığı *Tragedy of Mustafa* bunlardan bazıları idi. Türk'ün kahramanlığını genelde simgeleyen bu eserler, 18 ve 19. yüzyılda daha çok Harem çerçevesinde Padişahların ve Paşaların romantik aşk hikayeleri üzerine yoğunlaşmıştı. *Roxalene*, Aaron Hill'in yazdığı *Zara, Solyman and Rossa* gibi konular sık sık İngiltere tiyatrolarında oynanmıştı. Londra'nın bugün dahi eğlence yerlerinden biri olan ve tiyatroların odaklandığı Covent Garden tiyatrolarının kayıtlarında⁷⁹ 1732-1897 yılları arasında *Zimri, Zubeide, A Day in Turkey, Ali Pacha, Antiquary, L'Odalisque* adlı oyunların sık sık sergilendiği izlenir. Bunların çoğu müzikal opera idi.

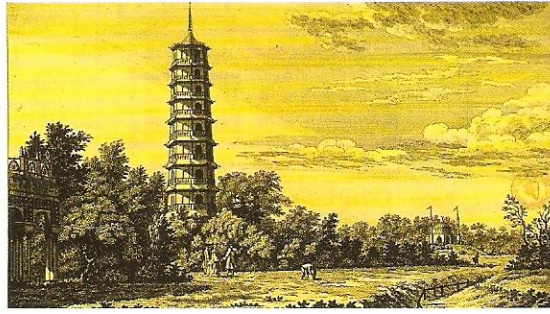
Türk teması, opera ve bale sanatlarında da çok sık işlenmiştir. Beyazıt II adlı oyununda Hürrem Sultan rolünde oynayan Elizabeth Rachel Felix'in Hürrem Sultan giysileri ile bir resmi yapılmıştı. Londra'da Drury Lane'de Royal opera tarafından sahnelenen *Il Seraglio* adlı operayı bir haber konusu olarak veren *The Illustrated London News* gazetesi operanın bir sahnesini yansıtan bir resim de vermektedir.

Türk imgesinin sürekli olarak İngiltere'de gündemde kalmasına neden olan önemli bir unsur ise sayısız İngiliz soydaşının sürekli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu değişik nedenlerle ziyaret etmesi idi. Bu gezginler, başlıca tüccarlar, diplomatlar, İngiliz aristokrasisi, din adamları, bilim adamları ve sanatçılar olarak gruplandırılabilir. Ticari faaliyetlerin yanısıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yörelerini gezip, araştırmışlar, Türk gelenek ve görenekleri ile sanatını öğrenmeye çalışmışlar, hatta kimisi Türk gelenekleri ve İslam dinini benimseyerek Osmanlı topraklarında yerleşip, Türkler gibi yaşamayı yeğlemişlerdi.

Türk temalarına değinen İngiliz seyyahlar arasında diplomatlar başta gelmektedir. 19. yüzyıla kadar Levant Company tüccarlarının bazıları elçilerle birlikte Türk sa-

rayına girebilmişler ve Padişah'ın yaşam tarzını kısmen gözlemleyip, anılarını yazınsal veya resimsel olarak ifade etmişlerdi. Böylece Doğu Sarayı çoğu kez egzotik temalarla ifade edilmişti. Elçilerin maiyetlerinde saraya girebilmek için İngiliz tüccarları, soyluları, araştırmacılar büyük bir gayret sarfetmişti.

İngiliz edebiyatında Türk temalı romanslar, masallar da sürekli yayınlanmıştı. Bunlarda da ana tema sarayın haremünde geçen aşk hikayeleri idi. 1773 yılında yayınlanan *The Orientalist Tale*⁸⁰ çoğunlukla Türklerin konu edildiği masallardı. R. Migley'nin 1688 tarihli *The Turkish Secretary*⁸¹ ismi ile yayınlanan ve Türk yaşantısındaki gelenek görenekleri anlatan eser, Türklerin duygularını sessizce ifade etmekte olduklarını anlatmış ve aşk yaşamı yanında çiçeklerle ilgili simgeleri vermişti. Bunlardan 1801 yılında yayınlanan *Tales and Romances of Ancient and Modern Times*⁸² adlı beş ciltlik eserdeki Türk hikayeleri, yine 1801'deki Joseph Moser'in *Turkish Tales* adlı eseri yanında 1894 yılında yayınlanan *Romances of the Old Seraglio*⁸³ 19. yüzyılın başında olduğu kadar sonunda bile hala daha Türk harem ile ilgili fantazilerin ilgi duyulan bir konu olduğunu yansıtmaktadır. Bunlar dışında Saray'ın hareminden olduğu iddia edilen kadınlarla ilgili öyküler de çok rağbet görüyordu. Abbot Provost'un

Resim 14: Kew Gardens'da Çin Pagodası ve Türk Camii. Gravür. Guillhall Library, London.

*History of A Fair Greek*⁸⁴ adlı eseri ve saraydan kaçan Cenevizli cariye Emilia'nın Sultan III. Ahmed'den kızı olduğu ileri sürülen Maria Cecilia'nın daha sonra Avrupa sosyetesindeki yaşamının konu edildiği kitap⁸⁵ da bunlardan sadece ikisidir.

LONDRA'DAKİ TÜRK SERGİLERİ

1854 yılında, Kırım Savaşı sırasında halka savaşı sempatik göstermek gayeleri ile Türk temaları sık sık gazetelerde konu olmuştu.⁸⁶ Kırım Savaşı kutlamaları ise iki ülke dostluğunun sembolleri ile dolu idi. Ömer Paşa'nın eşinin bestelediği bir Marş, Padişah'ın Üsküdar'da kamp kuran İngiliz Birlikleri'ne yaptığı ziyaret yanında, Türk arabası, kahvehanesi, doğulu masal anlatıcısı veya medrese gibi konularda yayınlanan resimler, Londra'da aynı yıl Drury Lane'deki Royal Opera'da oynanan *Il Seraglio*, bir taraftan çağdaşlaşmayı yakalayan bir Padişah ve saray çevresini yansıtırken, diğer taraftan da hala Orientalist gözle geleneksel kültürün İngilizlere yansıtılması çabalarını yansıtmaktadır. Londra'da Lord Mayor günü denilen özel bir günde Guildhall süslenmiş, üzerlerinde Ömer Paşa, Sultan Napolyon ve Victoria'nın resimleri olan bayraklar ve armaşar konmuş, açılışa gelen Türk elçisi büyük bir coşku ve alkış ile halk tarafından selamlanmıştı.⁸⁷ İngiliz basını Türklerin Batılılaşma yolundaki çabalarını farklı bahanelerle de yansıtmaktan

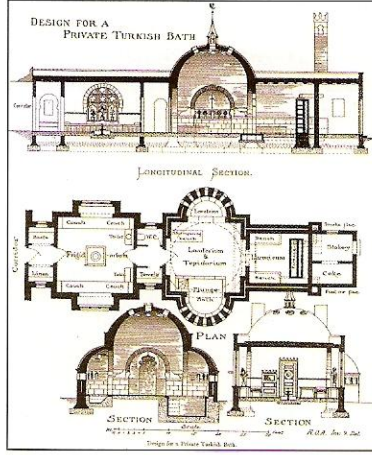

geri kalmamıştı. 1871 tarihli *Art Journal*'de çıkan bir haberde⁸⁸ Padişah'ın İngiliz heykeltıraş Fuller'e poz verip, Florensa'da yapılan bronz heykellerine değinmekte ve Kuran'daki tasvir yasağına atıfta bulunarak, çağdaşlaşma yolunda artık Türklerin de Hıristiyanlardan geri kalmadığı dile getirilmişti. Yine aynı magazinde Bolulanger'in öğrencisi diye anılan Ahmet Efendi'nin (Şeker Ahmet Paşa) İstanbul'da ilk kez bir sergi düzenleyeceği ve bunu Pera yerine Müslümanların yaşadığı yer olan At Meydanı'nda (Sultan Ahmet Meydanı) bulunan sanat okulunda açacağı haberinde de Türklerin eski tabuları yenmeye çalıştığı anlatılmıştı.⁸⁹

Bu yıllarda *The Illustrated London News*'de Türk adet ve geleneklerine, sanatına değinmekte, Türkiye'de görevlendirdiği sanatçıların yaptığı İstanbul'dan çeşitli manzaralar yayınlamakta idi. Padişah'a ait haberler ve saray ile ilgili bilgiler en çarpıcı olanlarıdır. Bu gazetede verilen haberlerden biri⁹⁰ ise aynı yıl içinde Londra'da Hyde Park Corner'de St. George Gallery'de açılan Türk Müzesi idi. Bir etnografya müzesi olarak açılan bu müzede Türklerin sosyal yaşamlarını yansıtan odalar düzenlenip sergilenmişti. Bu müzenin *The Catalogue of the Oriental Museum (Müze-i Osmaniye fi Londra)* adı ile yayınlanan küçük kataloğunda da bu sahnelerden bazılarının resimleri ve açıklamaları

verilmiş, *Illustrated London News*'de ise bu müzeyi anlatan bir makalede Türkler aile yaşamlarında olduğu kadar devlet işlerinde ya da yabancıları izlemekte de her zaman kıskanç bir kişilikleri olduğu yorumu yapılmıştı.

Günümüzde ise tarihe karışan Osmanlı imgesi sahnelerde görülen *Saraydan Kız Kaçırma*, *Hürrem Sultan* gibi operalarda, yazın alanında, müzikte ve özellikle Türk dansözleri ve oryantal dansı, eğlence merkezlerinde yapılan Türk çadırları ve köşkleri veya minyatür camileri, türbanlı giysili sirk çalışanları, döner kebab gibi yiyeceklerde ve daha birçok alanda renkli görüntülerle canlılığını korumakta, Türkler hakkında orientalist bakış açısı azalsa da devam etmektedir. Özellikle Anadolu gezileri ve buralarda yapılan sosyoloji, antropoloji çalışmalarına yansımaktadır.

Resim 15: Özel kullanım için tasarlanmış Türk hamamı. Plan ve kesitleri. Robert Owen (1890) *The Turkish Bath London*.

Londra'da yaşayan Türk sayısının kabarıklığı ise Türk simgesi ile tanışıklığı sağlamıştır. Ancak sık sık açılan Osmanlı sergileri ve müzayedelerde yüksek fiyatlarla satılan Türk eserleri Osmanlı sanatına olan ilginin göstergesi iken Beatrice Small'un yazdığı *The Kadın or Valide* veya *A Love For All Time*, Kenize Murat'ın *Memoirs of an Ottoman Princess* veya *Harem Square* gibi filmler de hala daha Osmanlı imgesini ve sarayını esrarengiz ve gizlerle dolu bir konu olarak anımsatmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerine uzun yıllardır özellikle Londra'da British Library'de yapılan çalışmalarda iki ülke kültüründeki etkileşim konusunda geniş bilgi toplanmıştır. Konunun yeniden toparlanıp, yayına hazırlanması için 2000 yılında Oxford Üniversitesi, Doğu Araştırmaları Merkezi'ne bağlı Barakat Kuruluşu'ndan verilen maddi destekle İngiltere kütüphanelerinde üç aylık bir çalışma daha yapılmış ve bu konuda bir kitap hazırlığı başlamıştır. The Barakat Trust'ı, yöneticisi Dr. Julian Raby'yi ve herşeyden de öte beni bu konuda yetiştiren değerli hocam Prof. Dr. Nurhan Atasoy'u burada minnetle anmak istiyorum. Ayrıca bu makaleyi, Osmanlı-İngiliz ilişkileri alanında değerli çalışmalar üreten ve zamansız vefat eden Dr. Susan A. Skilliter anısına atfediyorum.
- 2 Deborah Howard (2000). *Venice and the East*, Yale: Yale University, s. 44, 111.
- 3 Robert Schowobel (1967). *The Shadow of the Crescent and the Renaissance: Image of the Turks (1453-1517)*, Nieuwkoop B. De Graaf, s. 179, 181; William Wey (1857). *The Itinerary of William Wey, Fellow of Eton College, to Jerusalem, AD. 1458 and A. D. 1450 and to St. James of Compestella, A. D. 1456*, London: Roxburgh Club.
- 4 Robert Schowobel (1967). s. 185; H. Ellis (ed.) (1851). *The Pilgrimage of Sir Richard Guylforde to the Holy Land, A. D. 1506*, London, s. 11-15.
- 5 Robert Schowobel (1967). s. 193'den naklen: W. J. Loftie (ed.) (1885). *Ye Oldest Diaric of Englysshe Travells*, London, s. 55; E. Gordon Duff (ed.) (1893). *Information for Pilgrims unto the Holy Land*, London; W. Buttler-Bowden (ed.) (1936). *The Book of Margery Kemp*, 1436, London, s. 116.
- 6 Robert Schowobel (1967). s. 193-196.
- 7 Robert Schowobel (1967'den naklen: R. Mitchell (1938). *John Tip-toft (1427-1470)*, London, s. 41, 42, 46, 47, 61.
- 8 Hamit Dereli (1951). *Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler*, İstanbul, s. 11-21.
- 9 A.g.e., s. 17-18.
- 10 A.g.e., s. 24-29. Samuel C. Chew (1937). *The Crescent and the Rose*, New York, s. 104-120.
- 11 Hamit Dereli (1951). s. 25.
- 12 A.g.e., s. 26.
- 13 Sir Henry Ellis (1969). *Original Letters of English History, First Series C. I*, s. 54-55.
- 14 A.g.e. C. I, s. 48, 341, 344.
- 15 Thomas Wright ed. (1838). *Queen Elizabeth and Her Times-A Series of Original Letters, Selected From the Private Correspondence of the Lord Treasurer Burgley, The Secretaries Walsingham and Smith, Sir Cristoph Hatton and most distinguished persons of the period. II Cilt*, London. Cilt I s. 29, 41, 375.
- 16 Geoffrey Lewis (1984). *Turks and Britons Over Four Hundred Years, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic, Economic and Cultural Affairs*, Ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, s. 124.
- 17 Hamit Dereli (1951). s. 7-8.
- 18 Frank Kermod-John Hollander (ed.) (1973). *Chaucer, Canterbury Tales: Prologue, The Oxford Anthology of English Literature Cilt I*, s. 133.
- 19 Frank Kermod-John Hollander (ed.) (1973). *Jeremy Taylor, Holy Dying, The Oxford Anthology of English Literature Cilt I*, s. 266-267.

- 20 Hamit Dereli (1951). s. 36; Sarah Seairight (1979). *The British in the Middle East*, London, s. 16.
- 21 Frank Kermode-ohn Hollander (ed.) (1973). *Jeremy Taylor, Holy Dying, The Oxford Anthology of English Literature Cilt I*, s. 288, 308.
- 22 Hamit Dereli (1951). s. 16.
- 23 Fernand Braudel (1966). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, Cilt I, s. 614, 615.
- 24 Mübahat S. Kürtükoğlu (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara; Sarah Seairight (1979). s. 16.
- 25 A.g.e., s. 16.
- 26 Mübahat S. Kürtükoğlu (1974). s. 7.
- 27 A.g.e., s. 7.
- 28 Fernand Braudel (1966). Cilt I, s. 614-615.
- 29 Richard Hakluyt (1599-1603) *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the British Nation*, London'dan naklen Alfred Wood (1935). *A History of the Levant Company*, Oxford, s. 8; Akdes Nimet Kurat (1952). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1533-1610)*. Ankara, s. 13; Hamit Dereli (1951). s. 70; Mübahat S. Kürtükoğlu (1974). s. 11.
- 30 Anonym. (1825). *Account of the Levant Company*, London, s. 3; I. I. Podea (1938). *A Contribution to the Study of Queen Elizabeth's Eastern Policy 1590-1593*, Cluj, s. 1.
- 31 Susan A. Skilliter (1984). William Harborne, *The First English Ambassador 1583-1588, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs*, ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eothen Press, p. 14.
- 32 Sarah Seairight (1979). s. 17.
- 33 Susan A. Skilliter (1984). s. 18-19.
- 34 Hamit Dereli (1951). s. 78-79; Stanley Mayes (1955). *An Organ for the Sultan*, London, s. 41.
- 35 Richard Hakluyt (1599-1603). s. 257; Public Record Office (P. R. O), *Calendar of State Papers, C. S. P., Turkey I. 4*; Tülay Reyhanlı (1984). s. 55; Susan Skilliter (1984). s. 21.
- 36 Theodore Bent (ed.) (1893). *The Early Voyages and Travels in the Levant: Introduction*, London, s. ii.
- 37 Robert Walsh (1836). *A Residence in Constantinople*, Cilt II, London, s. 297.
- 38 Stanley Mayes (1955). s. 57-59; Th. Bent (ed.) (1893). *The Early Voyages and Travels in the Levant: The Diary of Master Thomas Dallam*, London, s. 57-58, 66.
- 39 Susan A. Skilliter (1965). *Three Letters From the Ottoman "Sultana" Safiye to Queen Elizabeth I, Documents from Islamic Chanceries First Series*, Ed. By S. M. Stern & R. Walzer, Cilt III, *Oriental Studies*, s. 146.
- 40 Susan A. Skilliter (1965). s. 133. Sir Henry Ellis (1969). *Original Letters of English History, First Series*, Cilt 3, s. 52.
- 41 Stanley Mayes (1955). *An Organ for the Sultan*, London: Putnam, s. 11.
- 42 Geoffrey Lewis (1984). s. 125. Lewis, ayrıca Selaniki Efendi tarihine değinerek, Barton'un muazzam derecede Türkçe bildiğini de aktarmıştı.
- 43 William Hale (1984). *Introduction: The Historical Background, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs*, ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eothen Press: s. 2; C. J. Heywood (1984). *English Diplomatic Relations with Turkey 1689-1698, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs*, s. 29.
- 44 Nerice Yıldız (1987). s. 1; Nerice Yıldız (1990) *Anglo Turkish Relations: Turkish Influences on British Life and Art, New Cyprus*, June 1990, Cilt VI, No: 1, s. 15-16; Nerice Yıldız, (1992). *İngiliz Osmanlı İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkenleri, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 11, s. 41. Nerice Yıldız (1992). *İngiliz Basını ve Arşiv Belgeleri Işığında Kırım Savaşı ile İlgili Bazı Sosyal Etkinlikler, Tarih ve Toplum*, Cilt 19, Temmuz 1992, s. 24-29.
- 45 Susan A. Skilliter (1977). *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582*, Oxford: Oxford University Press, s. 69.
- 46 Thomas Wright (1838). *Queen Elizabeth I and Her Times*, London, s. 446-47.
- 47 Henry Ellis (1969). *Original Letters Illustrative of English History*, in Three Volumes, London, First Series Cilt 3, s. 88.
- 48 Frank Kermode-John Hollander (1973). *Jeremy Taylor, Holy Dying, The Oxford Anthology of English Literature Cilt I*, s. 1545.
- 49 A.g.e., C. I, s. 1661, 1717.
- 50 A.g.e., C. I, s. 1766.
- 51 Richard Hakluyt, (1599-1603). *Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discourses of the English Nation*, London.
- 52 Bu eserlerin dizini için bkz. Stephane Yerasimos (1991). *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVIé siècles)*, Bibliographie, *Itinéraires et Invertaire Des Lieux Habités*, Ankara, s. 199, 214, 224, 229, 330, 367, 380, 323 vs. Ayrıca Berna Moran (1964). *Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları; Harold Bowen (1945). *British Contributions to Turkish Studies*, London.
- 53 Samuel Purchas ed. (1625). *Purchas His Pilgrimages in Five Books the Sixth Contayning Nauigations, Voyages and Land Discoueries with Other Historical Relations of Africa etc. by English Men and Others, Modern and Ancient*. London. Chapter VIII, s. 1274-1306, 1580-1607, 1621 vb.
- 54 Nerice Yıldız (1987). s. 28; Hamit Dereli (1951). s. 29; Tülay Reyhanlı (1984). 10; Sarah Seairight (1979). s. 78.
- 55 Thodore Bent (1893). *Early Voyages and Travels in the Levant*, (edited with an introduction and notes.), London: Hakluyt Society, s. vi.
- 56 Lord Heneage Finch (1661). *A Narraite of Success of the Voyage of the Right Honourable HENEAGE FINCH, Earl of Winchelsea, Viscount Maidstone, Baron Fitz-Herbert of Eastwell ... His Majesties Ambassadour extraordinary to the High and Mighty Prince Sultan Mehmet Han, Emperour of Turkey, from Smyrna to Constantinople, His Arrival there, the manner of his Entertainement and udience with the Grand Vizier and Grand Seignior*. London: Printed by I. R.
- 57 R. D. (1683). *Historical and Political Observations Upon the Present State of Turkey*, London.
- 58 Aaron Hill (1709/1743). *A General History of the Ottoman Empire*, London.
- 59 Susan A. Skilliter (1977). s. 143.
- 60 İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1949). *On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar, Belleten*, Cilt XIII, sayı: 5, Temmuz 1949, s. 575.
- 61 Susan A. Skilliter (1977). s. 130.
- 62 Henry Ellis (1846/1969). *Original Letters: Illustrative of English History*, Cilt III., London, ilk seri, s. 83-88.
- 63 Faik Reşit Unat (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara, s. 221-236.
- 64 R. Baldwin (1773). *The Beauties of England*, London; Anonim (1998). *Kensington Palace, The Official Guidebook*, London, s. 21.
- 65 John Watkins (1819). *Memoirs After Her Most Excellent Majesty Sophia Charlotte, Queen of Great Britain from Authentic Documents*, London, s. 419.
- 66 *The Gentlemen's Magazine*, Cilt 63, Jan-June 1795, London, s. 273; John Watkins (1819) *Memoirs of Her Most Excellent Majesty Sophia Charlotte, Queen of Great Britain from Authentic Documents*, London, s. 419.
- 67 *Catalogue of Prints and Drawings in the British Museum, Political and Personal Satires*, Cilt I-II, London, s. Cilt 7, s. 46.
- 68 Yusuf Agah Efendi (1833). *Account of the Mission of Yusuf, Agha, Ambassador From Turkey to the British Court Written by Himself, Tr. From the Turkish by Ritter Joseph Von Hammer, (From the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Cilt III, London.*
- 69 Mirza Abul Hassan Khan (1988) *A Persian at the Court of King George 1809-10*, London: Barrie & Jenkins, s. 133.
- 70 *Catalogue of Prints and Drawings in the British Museum, Political and Personal Satires*, Cilt I-II, London, s. Cilt 7, s. 72.
- 71 A.g.e., s. 133.
- 72 Bkz. Ann Sounders (ed.). (1997). *The Royal Exchange*, London: Topographical Society, s. 204 Fig. 74, 75, 82. Bazı gravürlerin dialarını çekmeme izin veren Guildhall Library yetkililerine ve şu anda kapalı olduğu halde Royal Exchange Arşivi'ni bana açan Mr. James Watt'a teşekkürlerimi sunarım.

- 73 P. R. O, C. S. P-Treasury Books 1712-1713, London Cilt 27, (1-2) s. 93. Hacı Osman ile ilgili kayıt gümrükte vergi alınan mallar arasında bulunan ve hediye etmek amacı ile getirdiği, ancak yasak maddeler olarak el konulan Türk işlemlerin geri verilmesi amacı ile yazılmıştı.
- 74 P. R. O. -C. S. P., Treasury Books 1714-1715, Cilt 29, (1-3) s. 664.
- 75 William Brechley Rye (1865). *England as Seing by Foreigners in the Days of Elizabeth and James the First*, London, Cilt 3, s. 163.
- 76 Netice Yıldız (1987). s. 28; Hamit Dereli (1951). s. 29; Tülay Reyhanlı (1984). 10; Sarah Seairight (1979). s. 78.
- 77 Samuel C. Chew (1937). *The Crescent and the Rose, Islam and England During the Renaissance*, New York, s. 469-498.
- 78 Thomas Goffe (1631). *The Raging Turke or Baizet The Second*, A Tragedie written by Thomas Goffe, Master of Arts, and student of Christ-Church in Oxford, and acted by the students of the same house. London, Printed by Augustus, for Richard Meighen.
- 79 Henry Saxe Wyndham (1916). *The Annals of Covent Garden Theatre from 1732 to 1897 with 45 Illustrations*, London: Chatto & Windus. Cilt I s. 143, 184, 253 Cilt II s. 2, 5, 184.
- 80 Sir Lancelot Greaves et Al. (1773). *The Orientalist, A Volume of Tales After the Eastern Tale* by the Author of Roderick Random, Sir Lancelot Greaves, etc. and Others, Dublin.
- 81 R. Midgley (1688). *The Turkish Secretary, Containing the Art of Expressing ones thoughts without Seing, Speaking or Writing to one another with circumstances of a Turkish Adventure as also*
- a most curious relation of several particulars of the Serail that have not before now ever been made publick, tr. by the author of the Monthly Accounts, London.
- 82 Anonim (1801). *Tales and Romances of Ancient and Modern Times in Five Volumes*, London: Printed by Samson Low, Berwick Street, Soho, for T. Hurst Peternoster Row. Bu kitapta yer alan Türklerle ilgili masallar Josep Moser'in eserleri idi.
- 83 H. N. Crellin (1894). *Romances of the Old Seraglio*, London: Chatto & Windus.
- 84 Abbot Provost (1741). *The History of A Fair Greek, who was taken out of Seraglio at Constantinople, and brought to Paris by a Late Ambassador, at the Ottoman Port, interspersed with surprising adventures of several other Slaves. By Abbot Provost, Almoner to His Serene Highness the Prince of Conti*, London, 2 volumes.
- 85 Maria Cecilia (1788). *Maria Cecilia: or the Life and Adventures of the Daughter of Achmet III. Emperor of the Turks, from the French*. In two volumes. London.
- 86 Bkz. Netice Yıldız (1992).
- 87 Illustrated London News July 1853, Cilt 23, s. 580.
- 88 Art Journal (1871). s. 127.
- 89 Art Journal (1873). s. 93.
- 90 The Illustrated London News, Cilt 25, 1854, s. 161, 306.

KAYNAKLAR

- Anonim (1801). *Tales and Romances of Ancient and Modern Times in Five Volumes*, London: Printed by Samson Low, Berwick Street, Soho, for T. Hurst Peternoster Row.
- Anonim. (1825). *Account of the Levant Company*, London, s. 3; I. I. Podea (1938). *A Contribution to the Study of Queen Elizabeth's Eastern Policy 1590-1593*, Cluj.
- Anonim (1998). *Kensington Palace, The Official Guidebook*, London.
- Art Journal (1873). London.
- Baldwin, R. (1773). *The Beauties of England*, London.
- Bent, Th. (1893). *Early Voyages and Travels in the Levant*, (edited with an introduction and notes.), London: Hakluyt Society.
- Bowen, H. (1945). *British Contributions to Turkish Studies*, London.
- Braudel, F. (1966). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 Cilt.
- Brewer, J. S. (ed.) (1814). *Letters and Papers Foreign and Domestic of the King of Henry VIII*, Arranged and Catalogued by J. S. Brewer, Cilt II, London.
- Catalogue of Prints and Drawings in the British Museum, Political and Personal Satires, Cilt I-II, London, s. Cilt 7.
- Cecilia, M. (1788). *Maria Cecilia: or the Life and Adventures of the Daughter of Achmet III. Emperor of the Turks, from the French*. In two volumes. London.
- Chew, S. C. (1937). *The Crescent and the Rose, Islam and England During the Renaissance*, New York.
- Crellin, H. N. (1894). *Romances of the Old Seraglio*, London: Chatto & Windus.
- Dereli, H. (1951). *Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler*, İstanbul.
- Ellis, H. (1846/1969). *Original Letters Illustrative of English History*, in Three Volumes, London, First series Cilt 1-3.
- Finch, H. (1661). *A Narratve of Success of the Voyage of the Right Honourable HENEAGE FINCH, Earl of Winchelsea, Viscount Maidstone, Baron Fitz-Herbert of Eastwell ... His Majesties Ambassador extraordinary to the High and Mighty Prince Sultan Mehmet Han, Emperour of Turkey, from Smyrna to Constantinople, His Arrival there, the manner of his Entertainment and udience with the Grand Vizier and Grand Seignior*. London: Printed by I. R.
- Goffe, T. (1631). *The Raging Turke or Baizet The Second*, A Tragedie written by Thomas Goffe, Master of Arts, and student of Christ-Church in Oxford, and acted by the students of the same house. London, Printed by Augustus, for Richard Meighen.
- Greaves, L. et al. (1773). *The Orientalist, A Volume of Tales After the Eastern Tale* by the Author of Roderick Random, Sir Lancelot Greaves, etc. and Others, Dublin.
- Hakluyt, R. (1599-1603) *The Principal Navigations, Voigages, Traffiques and Discoveries of the British Nation*, London.
- Hale, W. (1984). Introduction: *The Historical Background, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs*, ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eothen Press: s. 1-9.
- Heywood, C. J. (1984). *English Diplomatic Relations with Turkey 1689-1698, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs*, ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eothen Press. s. 26-39.
- Hill, A. (1709/1743). *A General History of the Ottoman Empire*, London.
- Howard, D. (2000). *Venice and the East*, Yale: Yale University.
- Kermode, F. & Hollander, J. (1973). *The Oxford Anthology of English Literature Oxford*, 2 Cilt.
- Kurat, A. N. (1952). *Türk - İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1533-1610)*. Ankara.
- Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı - İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara.
- Lewis, G. (1984). *Turks and Britons Over Four Hundred Years, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic, Economic and Cultural Affairs*, Ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eothen Press. s. 123-138.
- Mayes, S. (1955). *An Organ for the Sultan*, London: Putnam.
- Midgley, R. (1688). *The Turkish Secretary, Containing the Art of Expressing ones thoughts without Seing, Speaking or Writing to one another with circumstances of a Turkish Adventure as also a most curious relation of several particulars of the Serail that have not before now ever been made publick, tr. by the author of the Monthly Accounts*, London.
- Mirza, A. H. K. (1988) *A Persian at the Court of King George 1809-10*, London: Barrie & Jenkins.
- Moran, B. (1964). *Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Public Record Office, *Calendar of State Papers-Treasury Books 1712-1713*, London Cilt 27, (1-2).
- Public Record Office, *Calendar of State Papers-Treasury Books 1714-1715*, London Cilt 29, (1-3).
- Podea, I. I. (1938). *A Contribution to the Study of Queen Elizabeth's Eastern Policy 1590-1593*, Cluj.

- Provost, A. (1741). *The History of A Fair Greek, who was taken out of Seraglio at Constantinople, and brought to Paris by a Late Ambassador, at the Ottoman Port, interspersed with surprising adventures of several other Slaves.* By Abbot Provost, Almoner to His Serene Highness the Prince of Conti, London, 2 cilt.
- Purchas, S. (ed.) (1625). *Purchas His Pilgrimages in Five Books the Sixth Contayning Nauigations, Voyages and Land Discoveries with Other Historical Relations of Africa etc. by English Men and Others, Modern and Ancient.* London.
- R. D. (1683). *Historical and Political Observations Upon the Present State of Turkey,* London.
- Reyhanlı, T. (1984). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599),* Ankara.
- Rye, W. B. (1865). *England as Seing by Foreigners in the Days of Elizabeth and James the First,* London, 3 cilt.
- Schowobel, R. (1967). *The Shadow of the Crescent and the Renaissance: Image of the Turks (1453-1517),* Nieuwkoop B. De Graaf.
- Searight, S. (1979). *The British in the Middle East,* London.
- Skilliter, S. A. (1965). *Three Letters From the Ottoman "Sultana" Safiye to Queen Elizabeth I, Documents from Islamic Chanceries First Series,* Ed. By S. M. Stern & R. Walzer, Cilt III, Oriental Studies.
- Skilliter, S. A. (1977). *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582,* Oxford: Oxford University Press.
- Skilliter, S. A. (1984). *William Harborne, The First English Ambassador 1583-1588, Four Centuries of Turco-British Relations, Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs,* ed. William Hale & Ali İhsan Bağış, London: The Eoathen Press, s. 10-25.
- Sounders, A. (ed.). (1997). *The Royal Exchange,* London: Topographical Society.
- The Gentlemen's Magazine* (1795). Cilt 63, Jan-June 1795, London.
- The Illustrated London News* (1854). Cilt 25, 1854, s. 161, 306.
- The Illustrated London News* (1855). Cilt 26, 1855, s. 33.
- Unat, E. R. (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri,* Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). *On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar, Belleteri,* Cilt XIII, sayı: 5, Temmuz 1949.
- Walsh, R. (1836). *A Residence in Constantinople,* London. 2 Cilt.
- Watkins, J. (1819). *Memoirs of Her Most Excellent Majesty Sophia Charlotte, Queen of Great Britain from Authentic Documents,* London.
- Watkins, J. (1819). *Memoirs after Her Most Excellent Majesty Sophia Charlotte, Queen of Great Britain from Authentic Documents,* London.
- Wood, A. (1935). *A History of the Levant Company,* Oxford.
- Wright, T. (ed.) (1838). *Queen Elizabeth and Her Times - A Series of Original Letters, Selected From the Private Correspondence of the Lord Treasurer Burgley, The Secretaries Walsingham and Smith, Sir Cristoph Hatton and most distinguished persons of the period. II Volumes,* London.
- Wyndham, H. S. (1916). *The Annals of Covent Garden Theatre from 1732 to 1897 with 45 Illustrations,* London: Chatto & Windus. 2 Cilt.
- Yerasimos, S. (1991). *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVIé siècles), Bibliographie, Itinéraires et Inventaire Des Lieux Habités,* Ankara.
- Yıldız, N. (1987). *İngiliz - Osmanlı Sanat Eseri Alış Verişi (1583-1914),* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi.
- Yıldız, N. (1990). *Anglo Turkish Relations: Turkish Influences on British Life and Art,* New Cyprus, June 1990, Cilt VI, No: 1, s. 15-16.
- Yıldız, N. (1992). *İngiliz Osmanlı İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkileri, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* sayı: 11, s. 41-48.
- Yıldız, N. (1992). *İngiliz Basını ve Arşiv Belgeleri Işığında Kırım Savaşı ile ilgili Bazı Sosyal Etkinlikler, Tarih ve Toplum,* Cilt 19, Temmuz 1992, s. 24-29.
- Yusuf Agah Efendi (1833). *Account of the Mission of Yusuf, Agha, Ambassador From Turkey to the British Court Written by Himself, Tr. From the Turkish by Ritter Joseph Von Hammer, (From the Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Cilt III,* London.